

CUMHURBAŞKANININ İZNIYLA SANSÜRÜ DELEN FİLM;
"YILANLARIN ÖCÜ"

Birsen ALTINER*

*The unique film in Turkey; That its censor was
abolished by the President...*

It is a fact that censor was applied in every term of Turkish Cinema. Metin Erksan is one of the most important director in Turkey that the struggled against censor with his some very famous films. The most important one among them was "Yılanların Öcü" (Revenge of the snakes). This film was being censored by the Censor Committee in 1961 according to concerning rule of the 1961 Constitution. This film was shown to the President Cemal Gürsel in Çankaya Köşkü (The Çankaya Palace) by director Metin Erksan and its Producer Nusret İkbâl. President Cemal Gürsel liked this film very much and allowed it to show again as he abolis its censor. So this film was registered to the Turkish Cinema History as the unique film that it

*Uzm., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü

was permitted to show again by a president even though it was being censored by the Censor Committee.

Key words: director, movie, censor

.....

1895 yılında "sinematograf" adlı aleti icat edip sinema sanatını başlatan Fransız Louis ve Auguste Lumiere kardeşlerden bu yana "sinemada sansür" her zaman konuşulmuş ve tartışılmıştır. Dünya sinemasında olduğu gibi Türk sinemasında da "sansür" hep var olmuştur. Devletin sinemayı kontrol altında tutması anlamına gelen "sansür" sinemanın ilk döneminden beri değişik şekillerde kendini göstermiştir.

Türk sinema tarihinde sansüre takılan yüzlerce film var ama, sansürle en sert karşılaşmalardan birini Metin Erksan'ın "Yılanların Öcü" adlı filminin yaşadığı da bir gerçek.

II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle çok partili döneme geçen Türkiye çok kısa bir süre sonra Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki ilk iktidar değişimini yaşar ve 14 Mayıs 1950 seçimleriyle Cumhuriyet Halk Partisi iktidardan ayrılarak yerini Demokrat Parti'ye bırakır. Demokrat Partinin 10 yıllık iktidarından sonra Türk Silahlı Kuvvetleri ülkenin yönetimine el koyar. 27 Mayıs 1960 hareketinden sonra Türk sinemasında yeni bir sansür dönemi başlar.

1961 Anayasasını hazırlayacak olan İstanbul Anayasa Komisyonu ile Ankara Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Ankara'da biraraya gelir. İstanbul Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı ön tasarrının ikinci maddesinin üçüncü fıkrası, "Kitap ve

rişale yayını, tiyatro ve opera eserlerinin oynanması, sinema filmlerinin yapılması ve gösterilmesi izne bağlı tutulamaz ve sansür edilemez" şeklindedir. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin hazırladığı 1961 Anayasası ön tasarısında, sinemadaki düşünce ve yaratma özgürlüğü ile bağımsız ve ayrı bir madde yoktur. Buna rağmen Ankara Komisyonu ikinci maddenin üçüncü fıkrasını ikiye ayırarak Anayasa tasarısının 17. ve 24. maddelerini oluştururlar. 17. madde şudur: "Kitap ve risale yayını izne bağlı tutulamaz ve sansür edilemez." 24. madde şudur: "Tiyatro ve opera eserlerinin oynanması, sinema filmlerinin yapılması ve gösterilmesi yasalar ile düzenlenir". (Erksan; 1990, sayfa 10)

Anayasanın hazırlandığı günlerde Bülent Ecevit, "Sinema, devlet ve anayasa" başlığıyla Ulus gazetesinde bir yazı yazarak, yapılacak yeni anayasada sinema sansürünün kaldırılmasını ister. (Özön; 1968, sayfa 153) Bu ve buna benzer tepkiler hiçbir sonuç vermez ve 1961 Anayasası da tıpkı daha sonraki yıllarda çıkarılacak olan 1977 ve 1983 Sansür Tüzükleri gibi 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanununun 6. maddesi baz alınarak hazırlanır.

1961 Anayasasının sansür tüzüğü ile ilk kıyasıya mücadeleyi Metin Erksan'ın "Yılanların Öcü" adlı filmi yaşar. Sansür kurulu filmin gösterimini reddeder. Film Çankaya Köşkünde Cemal Gürsel'e gösterilir. Cemal Gürsel filmi izledikten sonra sanatçıları kutlar ve filmin derhal gösterime sokulmasını ister. Film Cumhurbaşkanının isteğine rağmen ancak bir ay sonra gösterime girebilir.

"Yılanları Öcü"nü karşılaştığı bu durum tüm sinemacıları toplu bir dayanışma içine iter. Sinemacılar, Prodüktörler Cemiyeti'nin önünde toplanıp Taksim meydanına kadar sessiz bir protesto yürüyüşü yapmak isterler ama zamanın emniyet müdürü buna izin vermez. Bunun üzerine "Türk Filmciliği İstanbul'da Sansür Ankara'da", "Mussolini Öldü, Sansürü Bizde Yaşıyor" gibi duvarları dövizlerle süsleyen Gen-Ar Tiyatrosunda yapılan toplantıda Türk film prodüktörleri, sanatçıları ve teknisyenleri sansüre karşı hazırladıkları bildiriye imza atarlar. (Özgüç; 1990, sayfa 74)

Metin Erksan, "Toplumsal Gerçekçilik" akımının içine sokulan "Yılanların Öcü"nü 1961 yılında çeker. Fakir Baykurt'un romanı olan "Yılanların Öcü", sadece filmiyle değil, romanıyla da eleştiriler, tepkiler alan bir yapıttır. Film, bir köylünün evinin önüne başka bir ev yaptırmaya kalkışan köylülerle, önüne ev yapılmaya çalışılan evin sahiplerinin mücadelesini anlatmaktadır. Kara Bayram, annesi Irazca, karısı Haççe ve çocuklarıyla birlikte toprağını ekerek geçinen kendi halinde bir köylüdür. Evlerinin önündeki köyün ortak toprağını muhtar, köy kurulunun kararıyla, köy kurulunun üyelerinden biri olan Haceli'ye satar. Evlerinin önüne ev yaptırmak istemeyen Bayram'ın ailesi ile Haceli'nin ailesi arasında çıkan sürtüşme Irazca'nın; "Yılanlar yılanken öçlerini yerde komadılar. Biz insan olduğumuz halde düşmanımızın karşısında boynu bükük, pısmış duruyoruz. Yazıklar olsun bize. İnsan haysiyetine yakışmaz bu. Şikayetimiz yapacağız" sözleriyle olayı kaymakama götürmesiyle sonuçlanıyor.

Metin Erksan, bu filmle "Aşık Veysel'in Hayatı"ndan 10 yıl sonra sansürle ciddi anlamda ilk kez karşı karşıya gelir: "Cumhuriyet Gazetesi Yunus Nadi Roman Ödülünü kazanan 'Yılanların Öcü'nü okuduğum zaman, isminden de etkilenererek bu romanı filme çekmeye karar verdim. Çünkü bu filmin eninde sonunda sansürle bir çatışmaya gireceğini biliyordum. Romanın ve filmin adında olduğu gibi sansürden öcümü alacaktım." diyen Metin Erksan, film çekildikten sonra filmi sansür kuruluna götürür. Sansür kurulu, "Ne yurt içinde, ne de yurt dışında film oynayamaz" der.

"Sansür kurulunun kararından sonra biz filmi rahmetli Cemal Gürsel'e gösterdik. Cemal Gürsel filmi gördü, çok beğendi ve bizi tebrik etti. 'Türk vatanına hizmet ettiniz' dedi. Hemen arkasından da şöyle devam etti. 'Yahu Metin Bey! Ben senin adını gazetelerde hep gerçekçi rejisör, gerçekçi rejisör diye okuyorum. Seni böyle övüyorlar. Ama bana kalırsa bu filmde biraz gerçeğin dışına çıkmışsın' Neden dedim. 'Eee, bütün tipler ense kulak yerinde, şişman. Bu kadar besili mi Türk köylüsü. Biraz zayıf adam seçseydiniz ya!' diye cevap verdi. Sonra, söyledik biz. 'Paşa hazretleri siz bizi tecviz ettiniz, beğendiniz, övdünüz ama sansür bu filmi men etti' dedik. O zaman kıyamet koptu, 'Kimdir bu adamlar? Onlara telefon edin, bu filme müsaade edilsin' dedi. Biz 'Yılanların Öcü'nü Cemal Paşa'nın emri olmasına rağmen çok zor gösterime sokabildik. Ankara'da aylarca büyük mücadele verdik. Ankara milletvekili veya senatörü, iki isim hatırlıyorum; İbrahim Saffet Omay ve Sabit Kocabeyoğlu. Bu ikisi meclise takdir verdiler; 'İki Meclis birleşip filmi seyretsin ve karar versin' dediler.

Meclis kabul etti. Sinema makinesini aldık perdeyi kuruyoruz. Bunun üzerine izin çıktı. Çok büyük bir olaydı, olmasını çok isterdim, sinema tarihinde, bir politik meclisin seyredip karar verdiği film olmak şerefini ve onurunu taşıyacaktı." (...Ve Sinema; 1985, sayfa 29)

Metin Erksan, 1961 Anayasasına göre değerlendirilen bu filmin tamamen yasaklanması üzerine filmi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e gösterdikleri geceyle ilgili anılarını şimdi gülerек anlatıyor:

"Paşa filmi Çankaya'daki sinema salonunun en önündeki sıralardan birinden izliyor. Film boyunca rakı içti. Önündeki masada kavun, beyaz peynir ve ince ince doğranmış salatalık vardı. Arkadaki sıralarda kuvvet komutanları, onların eşleri oturuyor. Biz daha arkalarda oturuyoruz. Bizim arkamızda da yaverler ve aileleri oturuyor. Ben Nusret'e, 'Paşa filmi bitirsin, bak ne dayaklar yiyeceğiz. Köşkün altında mahzen var. Bizi oraya indirecekler, gerisini sen düşün.' diyorum. Film bittikten sonra Paşa sana diyecek ki, 'Nusret İkbal sen misin? Ulan deyyus, biz senin baban Hüseyin İkbal'le briç oynardık. Baban temiz bir adamdı, sen ne zaman komünist oldun vatan haini herif... Ulan bunu iyi dövün' Ardından Fakir Baykurt'a dönecek, 'Ulan senin adın niye Zengin değil de Fakir?' diye soracak. Filmin Ankara temsilcisi emekli bir albaydı. Ona sıra gelince, 'Haa sen albaysın hem de... Ulan askerden vatan haini çıkmaz, sen nasıl çıktın? Bunu daha iyi dövün' diyecek. Herkes dayağı yedikten sonra sıra bana gelecek 'Hıı, Metin Erksan ha.. Ense kulak yerinde, bu iyi... Çünkü yiyeceğin dayağın haddi hesabı yok. Doğrusu senin yerinde olmak istemezdim.' Ben bu ve buna benzer sözlerle film boyunca ekibi

tedirgin ettim. Film bitti, bütün ekip son derece gergin, kimseden ses seda yok... Benim laflarım sonucunda heykel gibi kıpırdamadan başlarına gelecekleri bekliyorlar. Paşa ayağa kalktı. 'Filmciler lütfen böyle gelsin' dedi. Ben dedim ki, 'Galiba dayak burada olacak. Paşa bizi mahzene indirmeyecek.' Paşa'nın ilk lafı şu oldu; 'Vatana hizmet ettiniz' Bütün ekipte bir boşalma oldu, derin bir oh çektiler. Paşa o gece programını değiştirdi ve bizimle çay içti. Film hakkında belki bir saate yakın konuştu. Ben bir ara izin isteyerek, Ankara'daki Merkez Film Kontrol Komisyonu'nun film hakkında 'oynayamaz' kararı verdiğini söyledim. 'Ne biçim adam bunlar' diye bağırdı. Ve Nasır Zeytinoğlu'nu çağırdı. 'Sansüre telefon et, filme müsaade etsinler' dedi. Nasır Zeytinoğlu orada tarihi cevabını verdi ve 'Ben filmi seyretmedim paşam' dedi. Ben yıllarca bunu açıklamadım. Cemal Gürsel bu laf üzerine hiçbir şey diyemedi. Bu olaydan bir ay sonra biz büyük mücadeleler vererek filmi gösterime sokabildik."

Halit Refiğ, "Ulusal Sinema Kavgası" adlı kitabında siyasi hayatımızdaki çatışmaların sinemadaki ilk belirtisi olarak kabul ettiği "Yılanların Öcü" olayının ardındaki nedenleri şöyle açıklamaktadır:

"Fakir Baykurt'un aynı addaki romanından Metin Erksan'ın yaptığı filmin sansürle mücadelesi aslında filmin kendisinden çok Baykurt ve Erksan'ın kişilikleri ve aynı olaydan meydana getirilen bir oyunun Devlet Tiyatrosunda oynanmasına izin verilmemiş olmasıyla ilgiliydi." (Refiğ; 1971, Sayfa 25)

1962 yılında yayınlanan Sinema dergisinde "Makinemin Yazdıkları" adlı köşesinde "Yılanların Öcü" üzerine yazı yazan

Orhan Elmas, Yunus Nadi Roman Ödülünü kazanan bu gerçekçi köy romanının senaryosunu onaylayan sansür kurulunun en kısa zamanda filmine de müsaade edeceğini iade ediyor. Bu eserin sadece filmcilerin değil Fakir Baykurt ve Devlet Tiyatrosundaki ilgililerin de canını sıklığını belirtiyor:

"Fakir Baykurt açık sözlülüğünün cezasını, Milli Eğitim Bakanlığı içinde ve dışındaki belirli çevrelerce komünistlikten başlamak üzere türlü ithamlara maruz kalıp, öğretmenlik görevinden alınmakla çekmiş 27 Mayıs sonrasında yeniden ilköğretim müfettişliğine tayin edilmiş ama. 'Yılanların Öcü'ndeki öçler hala yaşıyor. Devlet Tiyatrosunda eserin başlayan provaları durdurulmuş, Küçük Tiyatro repertuarından kaldırılmış. İlgililere göre sebep, 'zamanın nezaketi ve bazı iddialar karşısında bu kararın alınması'ymiş. Madalyonun diğer yüzü de, A.P. İzmir senatörü Cahit Okuerer'in Devlet Tiyatrosu bütçe karma komisyonunda görüşülürken, eserin kuvvetli sol görüşler taşıdığını ileri sürüp, eseri yeniden Talim Terbiye Kurulunca incelemeye sevk ettirmesidir." (Elmas; 1962, sayfa 69)

"Yılanların Öcü" büyük mücadelelerden sonra gösterilir gösterilmesine ama, Türkiye'de yer yerinden oynar. Ankara, Adana, Niğde gibi illerde altmışa yakın sinema filmin gösterildiği ilk gün talan edilir. Fakir Baykurt gala gecesini "kahrolsun komünistler" sloganları atan kişiler tarafından hırpalanır. Filmde İrazca Ana'yı canlandıran Aliye Rona olay gecesini şöyle anlatmaktadır:

"Olay gecesini sanatçı arkadaşlarla birlikte dört sinemayı dolaştık. En son Ulus sinemasına gitmiştik. Sahneye çıktık. Fakir Baykurt sahnede konuşmasını bitirdikten sonra alkışlandı ama bu

ara yuh çekenler de oldu. Sahne fırlatılan gazoz şişeleriyle doldu. Bu şaşkınlık içinde Erol Taş, Fakir'i kucaklayarak sahnenin arkasına kaçırdı. Dışarı çıktığımızda bu kez yolumuzu kesen bir grup genç ceplerinden çıkardıkları kırmızı mürekkepleri Fakir Baykurt'un üzerine atmaya başladılar. Bu kişiler tertipli gelmişlerdi. Belliydi..." (Özgüç; 1993, sayfa 155)

33 sinemada birden gösterime giren "Yılanların Öcü"nü'nün gala gecesi yaşadığı bütün olaylar, filmin sansür heyetiyle yaşadıkları kadar filmin ilgi çekmesinde etkili olur. Film gösterime girdikten bir sonraki gün Ulus sinemasının önünde biriken halk bir fazla bilet bulabilmek için adeta birbirleriyle kavga eder, film beş sinemada birden kapalı gişe oynar. (Sinema Dergisi; 1962, sayfa 77)

Film birçok sinema yazarından olumlu eleştiri alır. Eleştirilerin çoğu, filmin gerçekçilik kaygısı taşıması üzerinedir. "Film gerek konusu, gerekse yapısının sinematografik yönden uygunluğu ile Metin Erksan'ın on yıl ara vermek zorunda kaldığı ve 'Gecelerin Ötesi' ile sürüklemeye istediği gerçekçilik kaygısı için oldukça elverişli bir malzemeydi." (Akerson, 1964, sayfa 17) diyen Tanju Akerson gibi Giovanni Scognamiglio da Akşam gazetesindeki yazısında "Yılanların Öcü"nü gerçekçiliğe doğru bir adım olarak görmüş, Türk filmciliğinin tarihine geçecek ve belki de yeni bir devir açacak bir hikaye olduğunu belirtmiştir:

"Yılanların Öcü" için gerçekçiliğe doğru atılan bir adım dedik, bu ideal bir adım olmayabilir fakat inkar edilemez ki bugüne dek yerli filmciliğimizde ne böyle bir yaşantıya, ne de böyle kişilere rastlamadık. Fakat filmde fuzuli olarak uzatılan sahneler,

mübalağalı davranışlar bulunabilir.. Ne var ki ayrı bir dünyada yaşayan filmciliğimize 'Yılanların Öcü' gibi bir film, yeni ufuklar açabilir. Bu ufukların ardında memleketimiz, milletimiz, kişisel ve toplumsal derterimiz ve davalar var. (Scognamillo; 1962, sayfa 6)

Türkiye'yi adete ayağa kaldıran bu olaylı film çekildiği tarihten 4 yıl sonra Tunus'ta yapılan Kartaca Film Festivali'ne katılır. "Yılanların Öcü" 1966 Uluslararası Film Festivali'nin birincilik ödülünü alır.

Filmin Kimliği

Yıl: 1961

Yapım: Be-Ya Film

Yapımcı: Nusret İkbâl

Senaryo: Metin Erksan (Fakir Baykurt'un romanından)

Müzik: Yalçın Tura

Görüntü Yönetmeni: Mengü Yeğîn

Oynayanlar: Fikret Hakan, Nurhan Nur, Aliye Rona, Erol Taş, Kadir Savun, Ali Şen, Fikret Uçak, Şadiye Acıman, Hakkı Haktan

Kazandığı Ödüller: 1966 Uluslararası Kartaca Film Festivali'nde birincilik ödülü

Ayrıca sinema yazarları 1961-62 mevsiminin "En Başarılı Film", "En Başarılı Yönetmen", "En Başarılı Kadın Oyuncu" (Aliye Rona) ve "En Başarılı Erkek Oyuncu" (Erol Taş) ödüllerini "Yılanların Öcü" filmine verdi.

Kaynakça

-ERKSAN, Metin; "Anayasa Güvencesi ve Sinema", ... Ve Sinema, Hil Yayın, Kasım 1990, Sayı 9

- ÖZÖN, Nijat; "Türk Sinema Kronolojisi 189 -1966", Bilgi Yayınları, Şubat 1968
- ÖZGÜÇ, Agah; "Türk Sinemasında İlkler", Yılmaz Yayınları, Aralık 1999, birinci basım
- ... Ve Sinema, Hil Yayın, Aralık 1985
- REFİĞ, Halit; "Ulusal Sinema Kavgası", Hareket Yayınları, Ekim 1971, birinci basım
- ELMAS, Orhan; "Yılanların Öcü Üzerine", Sinema Dergisi, 7 Mart 1962, Cilt 3
- ÖZGÜÇ, Agah; "Yüz Filmde Türk Sineması", Bilgi Yayınları
- Sinema Dergisi, "Yılanların Öcü ve Ankara Olayları" 2 Mayıs 1962, Cilt 4, Sayı 77
- AKERSON, Tanju; "Yılanların Öcü", Film Aylık Sinema Dergisi, Kulüp Sinema 7 Yayınları, Aralık 1964, Sayı 1
- SCOGNAMILLO, Giovanni; Akşam Gazetesi, 21 Nisan 1962

